

Bilderboken som skildrare av barns världar:
Motiv, genus och bilder i Pija Lindenbaums
bilderböcker

Kandidatavhandling
Jenni Meinilä

Jyväskylä universitet
Institutionen för språk
Svenska språket
25.4.2012

TIIVISTELMÄ

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Humanistinen tiedekunta	Kielten laitos
Tekijä: Jenni Meinilä	
Otsake: Bilderboken som skildrare av barns världar: Motiv, genus och bilder i Pija Lindenbaums bilderböcker	
Aine: ruotsin kieli	kandidaatin tutkielma
Vuosi 2012	Sivumäärä: 23
<p>Tutkielmani tarkoituksena oli selvittää millaisia teemoja (aiheita) ruotsalaiset lasten kuvakirjat sisältävät, ohjaako sukupuoli kirjojen henkilöiden käyttäytymistä ja millainen suhde kuvilla ja tekstillä on kirjoissa. Olen tutkielmassani yrittänyt vastata kysymyksiin: Mitä teemoja kirjoissa käsitellään? Miten tyttöjä ja poikia kuvaillaan? Käyttäytyvätkö tytöt ja pojat (ja miehet/naiset) sukupuolensa asettamien stereotyyppisten odotusten mukaisesti? Millainen suhde kuvalla ja tekstillä on? Tutkin näitä ominaisuuksia tekemässäni laadullisessa kirjallisuusanalyysissä kolmen Pija Lindenbaumin kuvakirjan (<i>Gittan och gråvargarna</i>, 2000, <i>Gittan gömmer bort sej</i>, 2011 ja <i>Kenta och barbisarna</i>, 2007) pohjalta.</p> <p>Gittansarjaan kuuluvat <i>Gittan och gråvargarna</i> ja <i>Gittan gömmer bort sej</i> käsittelevät pääteemanaan Gittanin kokemia negatiivisia tunteita ja tunteiden käsittelyä leikin avulla. Gittankirjat tarjosivat monipuolisia henkilöihahmoja, jotka eivät käyttäytyneet ennaltamäärättyjen stereotyyppien mukaan vaan henkilöillä oli sekä maskuliinisia, että feminiinisiä ominaisuuksia. Kuvien tehtävä Gittankirjoissa oli toimia Gittanin mielikuvitusleikkien näyttämönä ja voimistaa tunteita, joita tarina herättää.</p> <p><i>Kenta och barbisarna</i> kirjan teemana oli poika joka halusi leikkiä barbeilla, minkä seurauksena kirjan muut henkilöihahmot, kuin Kenta käyttäytyivät sukupuolistereotypialle tyypillisellä ja etukäteen määrättyllä tavalla, jotta kirjan teema tulee selvästi esille. Kenta on ainoa joka rikkoo muuten selkeän sukupuolijärjestyksen. Teksti ei tässä kirjassa paljasta Kentan todellisia tunteita, vaan tunnekuvaus löytyy kuvista. Teksti ei kerro Kentan haluavan leikkiä barbeilla vaikka se on kirjan tärkein teema, joten kuvilla on olennainen kertova rooli tässä kirjassa.</p> <p>Kaikista kirjoista löytyy perinteisiä lastenkirjojen motiiveja, kuten selviytyminen ja identiteetin etsiminen, mutta analysoimani kirjat kuuluvat moderneihin kuvakirjoihin, jotka ovat perinteisiä kuvakirjoja psykologisempia ja aiheet ovat suuremmissa määrin lähtöisin lasten ajatusmaailmasta.</p>	
Avainsanat: lastenkirjallisuus, kuvakirjat, Lindenbaum, sukupuoli, sukupuoliroolit, motiivit, kirjallisuusanalyysi	
Kirjasto/Säilytyspaikka: Jyväskylän yliopiston kirjasto/ JYX-arkisto (elektroninen)	
Muita tietoja:	

Innehåll:

INNEHÅLL:	3
1. INLEDNING	4
2. BAKGRUND	5
2.1. BARNBOKEN	5
2.1.1. <i>Barnboksforskning</i>	5
2.1.2. <i>Bilderboken</i>	6
2.2. VANLIGA MOTIV I BARNBÖCKER.....	6
2.3. GENUS	7
2.4. FÖRFATTAREN PIJA LINDENBAUM	9
2.4.1. <i>Hur har Lindenbaums böcker mottagits?</i>	9
3. MÅL, MATERIAL OCH METOD	10
4. ANALYS	11
4.1. GITTAN OCH GRÅVARGARNA.....	11
4.1.1. <i>Intrigen i Gittan och gråvargarna</i>	11
4.1.2. <i>Motiven i Gittan och gråvargarna</i>	12
4.1.3. <i>Genus i Gittan och gråvargarna</i>	13
4.1.4. <i>Bilderna i Gittan och gråvargarna</i>	14
4.2. GITTAN GÖMMER BORT SEJ.....	15
4.2.1. <i>Intrigen i Gittan gömmer bort sej</i>	15
4.2.2. <i>Motiven i Gittan gömmer bort sej</i>	16
4.2.3. <i>Genus i Gittan gömmer bort sej</i>	16
4.2.4. <i>Bilderna i Gittan gömmer bort sej</i>	17
4.3. KENTA OCH BARBISARNA	17
4.3.1. <i>Intrigen i Kenta och barbisarna</i>	17
4.3.2. <i>Kenta och motivet genus</i>	18
4.3.3. <i>Bilderna i Kenta och barbisarna</i>	20
5. DISKUSSION	21
LITTERATUR.....	23

1. Inledning

Bilderböcker är bland de första böcker som barn läser, efter pekböcker med lite eller inga skrivna ord. I denna avhandling analyserar jag bilderböcker. Jag vill analysera bilderböcker eftersom de möjligen är barnets första kontakt till skriven text, skrivna berättelser där författaren påverkar läsaren genom ord. Jag kommer att granska berättelserna och eftersom bilder är en viktig del av en bilderbok kommer jag att betrakta också det som ”sägs” i bilderna. Det är intressant att granska vilka värderingar bilderböcker har, vad de berättar om världen, barn och vuxna eller flickor och pojkar. Att analysera ovannämnda egenskaper tycker jag är viktigt eftersom värderingarna ofta är omedvetna och för att kunna avslöja dem måste man stanna och se vad som verkligen sägs i en bok.

År 2007 grundades två svenska förlag där en del av affärsidén är att berättelserna de ger ut ska utmana och bredda traditionella könsroller. I januari 2012 släpptes den första svenska barnboken som använde det könsneutrala pronomenet *hen*. Man kan således påstå att genus är ett aktuellt tema i barnboksvärlden. Barnlitteratur ses ofta underlägsen den allmänna litteraturen och man tänker lätt att den är enkel och barnlig, men barnlitteratur är en mångsidig art som har mycket att ge också den vuxna läsaren. Jag ska göra en kvalitativ undersökning av tre av Pija Lindenbaums bilderböcker som heter *Gittan och gråvargarna*, *Gittan gömmer bort sig* och *Kenta och barbisarna*. Lindenbaum är en känd författare och illustratör, och nu är hon aktuell med sin senaste Gittan-bok som kom ut 2011. Barnböcker så som all annan konst är i tät kontakt med kulturen den skapas i och jag hoppas att min analys lyckas att berätta någonting om den svenska kulturen.

I kapitel 2 kommer jag att berätta vad barnböcker och bilderböcker är, och gå igenom vanliga motiv i barnböcker samt redogöra för begreppet genus. I samma kapitel presenterar jag författaren och hur hennes böcker har mottagits. I kapitel 3 presenterar jag mina centrala forskningsfrågor och böckerna som jag kommer att analysera. Kapitel 4 består av analyserandet av böckerna. Till slut, i kapitel 5 sammanfattar jag det som jag har fått fram vid granskningen och funderar över möjliga fortsatta studier.

2. Bakgrund

2.1. Barnboken

Det är inte lätt att definiera vad en barnbok är, eftersom barnlitteratur inte är någon genre med tydliga, definierbara och återkommande drag. Eftersom begreppet barnlitteratur inte är det huvudsakliga problemet i min avhandling, anser jag att Nikolajevas (2004: 15) definition är passande: ”Med barnlitteratur menar jag litteratur skriven, publicerad, marknadsförd och behandlad av experter med barn som dess huvudsakliga publik.” Med barn menar Nikolajeva (2004: 15) människor mellan 0 och 18 år.

Boglund & Nordenstam (2010: 53) anser att barnlitteraturens syfte alltid har varit att roa och uppfostra men olika tidsperioder har haft olika betoningar på dessa saker. Boglund & Nordenstam (2010: 55) konstaterar vidare att de tidiga *svenska* barnböckerna har haft ett uppfostrande syfte och det har ansetts vara viktigt att barn lär sig att lyda de vuxna. Även om nutida barnlitteratur ofta inte har en uppfostrande utgångspunkt påstår Mallan (2009: 3) att barnlitteratur är en viktig förmedlare av samhällets normer och inverkar på den bild som barnet skapar av världen och sin plats i den. Barnböckerna erbjuder karaktärer som man kan identifiera sig med och eftersom barn lär sig genom att härma andra människors beteende är det rimligt att tänka att barnböcker påverkar barnets tänkande.

2.1.1. Barnboksforskning

Nikolajeva (2004: 35) indelar barnboksforskningens teorier i fyra kategorier på basis av *perspektivet* som leder sitt ursprung från litteraturens fyra studieobjekt: text, verklighet, författare och läsare. *Mimetiska* teorier undersöker relationen mellan texten och verkligheten. Texterna ses som en avspegling av verkligheten. Författarorienterade eller *expressiva* teorier betonar författarens roll. Ordet *expressiv* syftar på uttryck, hur författaren uttrycker sina tankar i texten. Läsarorienterade eller *subjektiva* teorier betonar relationen mellan texten och dess mottagare. Tanken bakom subjektiva teorier är att litterära texter inte finns om det inte finns en läsare. Textcentrerade eller *objektiva* teorier ignorerar allt bortom själva texten, till exempel genom att studera textens inre struktur eller relationer mellan olika texter. (Nikolajeva 2004: 35.)

Min undersökning är mest mimetisk, eftersom jag försöker granska vad böckerna berättar till exempel om flickor och pojkar, och således är relationen mellan text och verklighet väsentlig. Undersökningen är delvis också expressiv eftersom jag enbart har böcker av en författare och är intresserad av vad hon har valt att skildra.

Östersund (2008) har analyserat de tre första Gittan –böckerna ur genusperspektivet, och konstaterar till exempel att *Gittan och gråvargarna* är en sagotravesti, av sagan om Rödluvan och vargen, där det är flickan, Gittan, som har makt och inte vargarna. Östersund kommenterade också bilderna och ansåg till exempel att Gittans röda munkjacka var ett modernt och genusneutralt alternativ till Rödluvans röda luva. Österlund ansåg sammanfattade sin analys genom att konstatera att Gittan kunde vara stark i böckerna utan att på samma gång vara tvungen att förlora sin flickaktighet. Jag kommer att använda Östersunds analys som hjälpreda vid analyseringen av Gittan -böckerna.

2.1.2. Bilderboken

Första böckerna med bilder i som var riktade till barn uppstod i Europa samtidigt som illustrerade böcker för vuxna började tryckas under sena 1400-talet (Rhedin 1994: 26). Boglind & Nordenstam (2010: 107-108) konstaterar att *den moderna bilderboken* är en berättelse som består av bilder och text som har en stark relation med varandra. Varken text eller bilder fungerar självständigt utan berättelsen skapas i samspel mellan de två konstarterna. Enligt Boglind & Nordenstam (2010:108) är det vanligt i bilderböcker att de är mer handlingsorienterade än personorienterade. Boglind & Nordenstam (2010: 107) konstaterar vidare att bilderboken har under 2000-talet blivit mer psykologisk, symbolisk och kommit närmare barnets tankegångar och världsbild, och att de nya svenska bilderböckerna inte alltid visar bara en lycklig barndom utan de mörkare tonerna finns också med.

2.2. Vanliga motiv i barnböcker

Ett motiv är ett upprepande mönster i historien och bokens huvudmotiv kallas *tema*. Teman och motiv kan enligt Nikolajeva (2004: 67) vara *explicita*, det vill säga öppna och klara, eller *implicita*, alltså dolda och underförstådda. Sökande är ett typiskt tema i barnböcker och det kan betyda ett konkret sökande efter någonting försvunnet men också sökande efter identitet. Nikolajeva (2004:

67-68) nämner att andra vanliga motiv i barnböcker är en resa, rymning, överlevnad, kamp mellan gott och ont, gåta eller ett mysterium eller vänskap.

Tiden har också haft en inverkan på motiv i barnböckerna. Som ett exempel nämner Nikolajeva (2004: 68-69) döden, som var ett vanligt motiv i barnböcker på 1800-talet när barndödligheten var stor och flera generationer bodde tillsammans och därför var döden en vanlig, vardaglig företeelse i unga människors liv. Efter andra världskriget med urbaniseringen och låg barndödlighet och med det faktum att de gamla oftast dog på institutioner blev döden någonting främmande och ämnet betraktades som olämpligt i barnlitteraturen. Ämnet har dock blivit mer acceptabelt efter den tiden.

Enligt Nikolajeva (2004: 69-70) kallas motiv i vissa samhällsrealistiska barnböcker *problem* och böckerna kallas *problemorienterade*. Man talar om problemorienterade böcker om problemet, såsom föräldrarnas skilsmässa, drogmisbruk, kulturell minoritet eller våld, klart dominerar över personens individualitet eller när boken har en tydlig pedagogisk ton.

2.3. Genus

Genus, till skillnad från kön, är inte biologiskt konstruerat utan konstitueras enligt Kåreland (2005: 11) i samspel mellan individen och dess omvärld. Nikolajeva (2004: 133) använder begreppet *performativt genus* (myntat av Judith Butler) som betyder att genus är någonting som *görs* genom att utföra aktiviteter som upprepar kulturens ideal av *män* och *kvinnor*. Ett enkelt exempel på hur vi *gör* genus är klädesval, att vi klär oss till kvinnor och män. När ett barn lär sig att ge betydelser till världen bekantar det sig med egenskaperna som definierar genus och lär sig den omgivande kulturens koder. Charpentier (2001: 23-25) anser att modellberättelserna av genuset blir en inneboende del av en och påverkar hur man upplever omvärlden, hur man fattar beslut och hur man ser på andra människor. Den feministiska kritiken menar att vi snarare har adopterat vårt genus istället för att ha fötts med det. Nikolajeva (2004: 131) påstår att våra föreställningar om typiskt kvinnligt och manligt beteende förändras genom tiderna så man ska komma ihåg att min analys belyser värderingar som nu är rådande i samhället och att analysen av samma böcker kan se annorlunda ut i framtiden.

Nikolajeva (2004: 130-131) betonar att vår kultur ser det maskulina som normen, överlägsen, och detsamma gäller barnböcker. Barnlitteraturen följer ofta den manliga mytens eller hjältesagans mönster och ett skäl är att flickboken är en senare genre som leder till att de manliga mönstren

uppfattas som normen. Manliga huvudpersoner dominerar bilderböcker och ungefär 70 % av svenska bilderböcker har en manlig huvudperson (jämställd skola, SOU 2004: 115) och ett skäl är att de säljer bättre. Nikolajeva (2004: 130) betonar dock att det som är viktigare än antalet manliga och kvinnliga huvudpersoner är personernas ”performativt genus” d.v.s om personerna betar sig på ett föreskrivet sätt efter sin genustillhörighet.

Nikolajeva (2004:129) hävdar att manliga och kvinnliga egenskaper bygger på motsatser och jag har klargjort detta med en tabell som presenteras nedan.

Tabell 1. Schema för ”manlighet” och ”kvinnlighet” Efter Nikolajeva (2004:129)

Män/pojkar:	Kvinnor/flickor:
-starka	-vackra
-våldsamma	-aggressionshämmande
-känslokalla, hårda	-emotionella, milda
-aggressiva	-lydiga
-tävlande	-självvuppoftande
-rovgiriga	-omtänksamma, omsorgsfulla
-skyddande	-sårbara
-självständiga	-beroende
-aktiva	-passiva
-analyserande	-syntetiserande
-tänker kvantitativt	-tänker kvalitativt
-rationell	-intuitiva
...	

Vid analyseringen av böckerna kommer jag att använda tabellen som hjälpreda tillsammans med Österlunds artikel (2008) där hon analyserar de tre första Gittan-böckerna ur genusperspektivet. Lindenbaum har själv uppgett i programmet Gomorron Sverige i SVT (7.2.2011) att hon inte tänker på genusaspekten medvetet när hon skriver sina böcker men att hennes värderingar syns i böckerna.

2.4. Författaren Pija Lindenbaum

Pija Lindenbaum (född 1955) är en svensk författare och illustratör som kom ut med sin första bilderbok 1990 och har sedan dess publicerat en bok nästan varje år. Lindenbaum är en uppskattad författare och hon har vunnit många priser för sina böcker. Flertal av hennes böcker översatts till främmande språk. Nu är Lindenbaum aktuell med sin fjärde Gittan -bok som kom ut 2011. Den första Gittan -boken, *Gittan och gråvargarna*, kom ut 2000 och vann Augustpriset. Lindenbaum har skrivit många andra bilderböcker också men Gittanböckerna är troligen de mest kända.

I motsats till det som jag nämnde i början, att barnboken har haft en uppfostrande funktion, har Lindenbaum sagt att: "Jag skiter i att det ska vara något uppfostrande syfte"(Aftonbladet 15.1.2011). Man kan tolka det så att hon tar barnets sida istället för att som vuxen berätta hur barnen borde bete sig. Teman i Lindenbaums böcker uppstår från barnets värld och hon skildrar utmaningar som barn ofta drabbas av.

2.4.1. Hur har Lindenbaums böcker mottagits?

Pija Lindenbaum har vunnit många priser med sina böcker och en av dem är Augustpriset, som är ett av Sveriges mest uppmärksammade och prestigefylla litterära priser. Rabén & Sjögrens Astrid Lindgren-pris delas ut årligen till en svensk författare för förtjänstfullt författarskap inom barn- och ungdomslitteraturen och Lindenbaum vann priset 2008. Nedan citerar jag två recensioner av *Kenta och barbisarna* och *Gittan gömmer bort sig* så att läsaren får någon uppfattning om mottagandet av böckerna.

Recension av *Kenta och barbisarna* i Dagens Nyheter:

I nya boken tecknas porträttet av en liten kille som går på tvärs och agerar som den feminist varje människa borde vara, det vill säga någon som vill uttrycka alla sina sidor.(---)Att en tjej klättrar i träd och lilar fotboll är helt okej, men en pojke som gillar "tjejiga" lekar har det svårare. (---)Ändå saknar jag något i "Kenta". Efter en lång rad framgångar har vissheten och förförståelsen om att i Pija Lindenbaums bilderböcker får man det trevligt, blivit så starkt att detta överröstar varje försök att visa något som skulle vara apart, udda eller farligt.(---)Hur hade historien tenn sig om Kenta inte hade varit så fenomenal utan en spinkis som inte ens kunde tåfjutta? (Huss, 2007)

Nikolajeva (2008: 60-61) konstaterar att lyckligt slut hör tätt till barnlitteraturen och kan ses som ett krav på en bra barnbok även om moderna barnböcker kan göra en avvikelse från det obligatoriska

lyckliga slutet. Istället för det entydligt lyckliga slutet har en del barnböcker ett öppet slut som tillåter läsaren att bestämma hur historien fortsätter när boken tar slut. Lindenbaum väljer dock alltid det traditionella lyckliga slutet som kritikern lyfter fram.

Recension av Gittan gömmer bort sig i Göteborgs post:

Att vara barn kan vara som att leva i en serie av små och stora apokalypser. Just när man tror att man har ett hyggligt grepp om tillvaron händer något som får världsbilden att rämna och kräver att man bygger nytt och tänker om. Ungefär så är det i Pija Lindenbaums bilderböcker om Gittan. Att världen går under och återuppstår med fantasins hjälp hör till vardagen. (---)Den som har följt Gittan från första boken kan tycka att de hört historien förut men jag tänker tvärtom, att det ligger ett värde i upprepningen. (Lindroth, 2011)

Skribenten lyfter fram upprepningen i Gittan -böckerna och det är sant att på tal om barnlitteratur nämns ibland termen ”sameness” som syftar till tydliga likheter mellan barnböcker, och Nikolajeva (2008: 27) formar definitionen genom att förklara att barnlitterära texter är mer *imitativa* än vuxentexter. När man analyserar moderna vuxenromaner vill man hitta det som är *nytt* och *oerhört*. Jag anser att likheter i bilderböcker är stora om man bara koncentrerar sig på grundintrigen. Tittar man på bilderbokens mångsidiga berättarteknik i text och bild hittar man stor variation mellan böcker och ser att bilderböcker inte alls är några kopior av gamla böcker utan unika verk.

3. Mål, material och metod

Målet med min undersökning är att avslöja några av värderingarna som Pija Lindenbaum förmedlar genom sina bilderböcker. Jag försöker svara på följande frågor:

- Vilka huvud- och bimotoiv har berättelserna?
- Hur beskrivs flickor och pojkar?
- Beter pojkar och flickor sig enligt sin genustillhörighet?
- Hurdan är relationen mellan text och bild?

Materialet är Pija Lindenbaums bilderböcker och jag valde att koncentrera mig på Gittan och gråvargarna (2000), som är den första Gittanboken och troligen den mest kända. Gittan gömmer bort sig (2011) valde jag eftersom boken kom ut 2011 och den är aktuell nu. På biblioteket hittade jag Kenta och barbisarna (2007) vars tema passar bra till studien.

Metoden i denna avhandling är kvalitativ litteraturanlys och som jag nämnde i kapitel 2.1.1. koncentrerar jag mig på relationen mellan böckerna och verkligheten d.v.s metoden är mimetisk.

4. Analys

I detta avsnitt kommer jag att analysera *Gittan och gråvargarna*, *Gittan gömmer bort sig* och *Kenta och barbisarna* på grund av teorierna som jag presenterade i avsnitt 2. Jag går igenom intrigen och jag ska undersöka vilka motiv böckerna handlar om och se om motiven hör till vanliga och traditionella motiv i barnböcker. Jag försöker också analysera hur böckerna presenterar pojkar och flickor, och om karaktärerna uppträder enligt genusstereotyperna eller bryter mot dem. Jag koncentrerar mig också på bilderna och betraktar relationen mellan text och bild.

4.1. Gittan och gråvargarna

4.1.1. Intrigen i Gittan och gråvargarna

Gittan i Gittanböckerna är en flicka i dagisålder.

”Gittan är en sån som inte klättrar på tak. För man kan ramla ner. Eller tappa sin sko, tänker Gittan”. Så hän börjar den första Gittan-boken, *Gittan och gråvargarna*. De andra barnen kliver upp på lekstugans tak och kastar sig ner. Gittan är inte med i leken. Daghemmet ska gå på promenad. Gittan vill inte klappa en hund som de möter, hon vågar inte. Och sedan vågar Gittan inte hoppa över ett lerigt dike. När Gittans kompis Nils hittar en mask och frågar vem vill känna på den står det att:

”Inte Gittan, i alla fall.

För sån är Gittan.

Hon vågar nästan inget.”

Fröken tycker att barn ska samla snygga löv. Gittan letar efter fina löv och tappar bort de andra och går vilse i skogen. Hon är ensam i skogen. Skogen börjar kännas farlig när Gittan märker att hon har gått vilse. Om en stund kommer en skara vargar mot Gittan hor föreslår att de ska leka tills de andra hittar henne. Gittan föreslår två olika lekar men vargarna har svårt att förstå reglerna och de

vill leka någonting som inte är så farligt. Vargarna vill leka doktor och då måste Gittan vara doktor medan vargarna lатар sig. Vargarna klättrar upp på träd men kan inte backa och Gittan måste hjälpa dem ner. Sedan lagar Gittan mat till vargarna. Till slut sjunger Gittan sorgliga sångar till vargarna och de lägger sig och sover. Gittan märker att de andra inte har hittat henne och bestämmer att hitta daghemmet själv.

4.1.2. Motiven i Gittan och gråvargarna

Gittan är en flicka som inte vill göra som de andra och hon är rädd för det mesta. Varje Gittan-bok tar upp en känsla, Gittan hamnar i en situation som skapar en negativ känsla inom henne, ångest, utanförskap, rädsla som sedan fungerar som bokens tema. I *Gittan och gråvargarna* är ett viktigt motiv rädsla.

När jag tänker på traditionella motiv i barnböcker tycker jag att överlevnad är ett annat motiv i boken och det är tätt invävt med motivet rädsla; Gittan måste vinna sin rädsla innan hon kan hitta ut den farliga skogen och ”överleva”. Sökande kan också ses som ett motiv i Gittan och gråvargarna och sökande ska förstås som sökande efter modighet och makt som Gittan får genom leken. Motiven i boken är *implicita* och de finns under berättandets yta.

Lek är ett annat och centralt motiv i Gittan -böckerna. Gittan bearbetar sina negativa känslor i sitt inre landskap (termen används av Nikolajeva). Inre landskap är Gittans lekvärld där det är hon som har kontroll över händelserna. Westin (2008: 71) menar med drömtexter barnlitteraturens vakna drömmar som ger berättelsen en fantastisk dimension utöver den verkliga dimensionen. Westin (2008: 71) menar vidare att drömmaren som oftast är huvudpersonen, kan omtolka och omformulera verklighet inom fiktionen. Westins drömtexter och Nikolajevas inre landskap kommer således väldigt nära varandra. Gittan hamnar i situationer som gör henne upprörd, men hon klarar av de negativa känslorna genom att omtolka och bearbeta dem i leken, i sitt inre landskap. Leken upprepar verklighetens teman men i lekvärlden är det inte Gittan som är rädd utan vargarna som har adopterat Gittans känslor.

Bild 1. I leken är det Gittan som har makt. Alla illustrationer i böckerna som jag analyserar är gjorda av Lindenbaum, och hon har gett mig lov att använda bilderna i avhandlingen.

Östersund (2008: 100) påpekar att lek omfattar ett moment av makt och det gäller vem som får bestämma lekens regler och vilka maktkonstellationer som iscensätts i leken. I verkligheten var Gittan lydig och följde dagisfrökens regler som ledde till att hon gick vilse i skogen, men i lekvärlden är det hon som har makt. Gittan lagar mat till vargarna och söver vargarna, hon tar hand om dem och försöker få vargarna att känna sig trygga. På det sättet känner Gittan sig tryggare fast hon har gått vilse. Östersund (2008: 100) påminner att barn inte leker enbart för att det är lustigt utan också för att lösa konflikter mellan förhoppningar och realiteter. Man kan tolka det så att Gittan skulle vilja vara modigare och när hon möts av en skrämmande händelse hittar hon sin inre lekvärld och blir modig i leken. Vargarna som kommer till Gittans hjälp är Gittans sätt att prata till sig själv och trösta sig. Vargarna tar hennes känslor av rädsla, de vågar inte klättra ner från träd precis som Gittan inte vågar klättra på tak men i leken hjälper modiga Gittan vargarna ner. När Gittan hittar sitt daghem själv kan hon bli modigare i verkligheten, hon har väl klarat sig i den farliga skogen och då kan hon säkert klara annat också. På sista sida står Gittan på taket av lekstugan och ler. Hon har vunnit sin rädsla.

4.1.3. Genus i Gittan och gråvargarna

Egenskaperna som Gittan visar i början av boken är typiskt feminina. Hon är passiv, sårbar och emotionell, hon klättrar inte på tak, hon vågar nästan ingenting. Gittan är beroende. Och Gittan är så lydig att hon går vilse i skogen. I lekvärlden blir hon skyddande och aktiv när hon tar hand om vargarna och hjälper dem ner från träd och då är hon också stark.

Vargarna är med Gittan de viktigaste karaktärerna i boken. Deras könstillhörighet avslöjas när vargarna kissar bakom träden och lyfter på benen. Fast vargarna är av hankön har de också feminina egenskaper som är i kontrast med den intuitiva bilden av en skrämmande varg. Vargarna är beroende av Gittan när de behöver hjälp att komma ner från träden och de är sårbara när de vill leka någonting som inte är farligt. Gittan sjunger sorgliga sånger för vargar och vargarna älskar sorgligheten. När Gittan sjunger gråter vargarna vilket strider mot myten att män inte gråter och vargarna visar sin emotionella sida. Gittan och hanvargar har likadana egenskaper och kön eller genus bestämmer inte hur en ska bära sig åt. Österlund (2008: 102) påpekar att Gittan vågar vara modig utan att för den skull vara tvungen att kompromissa med sin flickaktighet.

Som Österlund (2008: 98) lyfter fram är *Gittan och gråvargarna* en sagotravesti och har inspirerats av sagan om *Rödluvan och vargen*. Den viktigaste avvikelserna av originalsagan, när man tittar på saken ur genusperspektivet har Österlund (2008) ändå inte nämnt, nämligen bokens slut. Rödluvan blir räddad av en jägare, en upprepning av en stereotypisk handling i sagor; en modig man räddar en hjälplös kvinna. När ingen kommer till Gittans hjälp bestämmer hon att klara sig själv och hon är självständig.

4.1.4. Bilderna i Gittan och gråvargarna

Bild 2. Gittan märker att hon har gått vilse i skogen

Gittans fantasi och lek konkretiseras i bilderna. När Gittan märker att hon har gått vilse blir skogen i bilden mycket hög, som understryker Gittans rädsla. Förändring av bakgrundsfärgen i bilderna

markerar också övergången till fantasins och lekens värld. I verkligheten var bakgrundsfärgen gul men när Gittan känner sig rädd i skogen blir färgen mörk lila. När Gittan tar kommandot över händelserna i skogen förvandlas färgen till lysande röd. När Gittan lämnar vargarna byts bakgrundsfärgen tillbaka till ljusgul och leken är slut.

4.2. Gittan gömmer bort sej

4.2.1. Intrigen i Gittan gömmer bort sej

Gittan har en kompis, Hjärdis, som inte går på dagis utan får vara hemma med en barnvakt. Det finns två dagbarn hos Hjärdis som barnvakten passar. Barnvakten heter Puma och Gittan beundrar henne. En dag går Gittan till Hjärdis hem. Hjärdis springer omkring i huset men Gittan vill stanna i köket där Puma är. När dagbarnen sover middag skulle Gittan vilja stanna i köket och kolla när Puma läser men Hjärdis vill hitta på någonting. Hjärdis bestämmer att de går och skämmer de sovande dagbarnen och ritar på deras huvuden fast det är förbjudet. Gittan gör inte det utan tittar bara det som Hjärdis gör. När Hjärdis blir trött på leken ska de bära dagbarnen tillbaka till sängen. Gittan lyfter upp ett av barnen men det råkar ramla i golvet och börjar skrika högt. Puma kommer rusande in i rummet och ropar ”Vad har du gjort!”. Då känns det som is i Gittans kropp. Gittan springer hem men kan inte berätta vad som har hänt när pappa frågar det. Gittan vill gömma bort sig och det finns ett rum i huset där Gittan brukar vara när hon måste tänka någonting viktigt. Då framträder sex uttrar till hennes sällskap och försöker att få henne att må bättre. Uttrarna vill bli kastade i luften och Gittan kastar dem högre och högre. Uttrarna vill ramla i golvet och de gillar att slå sig hårt. I mitten på deras vilda lek ringer det på dörren och Puma, Hjärdis och dagbarnen har kommit att bjuda Gittan hem till sig att äta glass. Puma lovar att rita på Gittans arm.

Bild 3. Det känns som is i Gittans kropp och hon rusar hem upprörd

4.2.2. Motiven i *Gittan gömmer bort sej*

Gittan gömmer bort sej följer inte de vanliga motiven i barnböcker även om man kan tolka att Gittan överlever skammen. Som jag nämnde i kapitel 2.1.2 har bilderboken under 2000-talet blivit mer psykologisk och närmast sig barnets tankegångar och man kan se sådana senare genredrag i Lindenbaums böcker. De traditionella motiven är inte tydligt representerade i *Gittan gömmer bort sej*. Bokens tema är att bli utskälld av någon som man uppskattar och skammen som händelsen väcker. När Gittan känner sig ledsen och skäms över det som har hänt kommer de magiska djuren, som vanligt i *Gittan*-böckerna, till hennes hjälp. Som jag skrev om *Gittan och gråvargarna* upprepar leken verklighetens tema och hjälper Gittan att nå inre balans. När man drabbas av någonting negativt måste man omtolka och omarbete det i sitt minne och Gittan gör det i leken. Gittan pratar till sig själv genom de magiska djuren. Uttrarna frågar om Gittan vill att de ska tycka synd om henne men Gittan vill inte känna självömkan. Sedan frågar uttrarna om Gittan vill kittla dem så att de börjar skratta. Det vill Gittan göra. I verkligheten fick Gittan ett dagbarn att gråta men nu får hon uttrarna att skratta. Uttrarna vill till och med bli kastade i luften och de gillar särskilt mycket att ramla i golvet och slå sig hårt. När djuren klarar av att ramla i golvet börjar det, att ett dagbarn ramlade i golvet hos Hjördis, kännas mindre allvarligt och Gittan kan acceptera det som en del av sin förflutna.

4.2.3. Genus i *Gittan gömmer bort sej*

Personerna i boken är Gittan, Hjördis, Puma, två dagbarn, Gittans pappa och uttrarna. Gittan är passiv och bara tittar på Hjördis lek. När Gittan blir upprörd och skamsen och hon är emotionell. Däremot är hon i lekvärlden aktiv. Hjördis springer omkring och går in till rummet där dagbarnen sover fast det är förbjudet. Hjördis är aktiv och aggressiv. Hon ritar på dagbarnen och försöker skrämma dem. Hjördis kan kallas för en pojkflicka. Kläderna hon har på sig är ändå röda medan Gittans kläder är blåa. Puma tar hand om barnen och är omsorgsfull. Hon är också vacker, men inte på ett traditionellt sätt utan hon har tatueringar. Gittans pappa frågar vad som har hänt när Gittan kommer hem upprörd. Han ställer fram yogurt och mackor och han är omsorgsfull. Dagbarnens könstillhörighet avslöjas inte och de använder blåa, gröna och rosa kläder. De utför inte manligt eller kvinnligt beteende, som är fallet när barn är unga och inte har lärt sig kulturens koder. Uttrarna rör sig också utanför genuschemat och i leken är de emotionella, omsorgsfulla, aktiva, aggressiva och till och med våldsamma. I *Gittan gömmer bort sej* är genusrollerna inte omvända utan det finns

individer som i olika grad avviker från de rådande genusnormerna. Individuella skillnader är större än genusskillnader.

4.2.4. Bilderna i Gittan gömmer bort sej

Bild 4. Gittan tittar beundrande på Puma

Bilderboken ger författaren möjlighet att inte säga allt i text och Lindenbaum använder bilder för att skapa känslor och komplettera berättelsen. På tredje uppslag står det ”Gittan stannar helst i köket. Hon kanske kan prata lite med Puma.” och bilden kompletterar texten med Gittans beundrande blick.

När Gittan känner sig sårad går hon och sätter sig längst in i garderoben och bilden är grå som Gittans minne. På nästa omslag har Gittans inre landskap tagit över och bilden har blivit magiskt lila. Boken följer Gittanböckernas vanliga mönster och leken konkretiseras i bilderna.

4.3. Kenta och barbisarna

4.3.1. Intrigen i Kenta och barbisarna

Kenta och barbisarna är en bok om Kenta som är en pojke i dagsåldern och som är bra på fotboll. Kenta har blivit trött på fotboll och skulle vilja leka med barbiedockor istället. En morgon packar Kenta sin ryggsäck själv och tar en barbiedocka till daghemmet istället för en fotboll. På daghemmet står Kenta utanför flickgruppen med sin barbiedocka och ger några förslag till leken men flickorna gillar inte hans förslag och fortsätter leken utan honom. Till slut säger flickorna att Kenta får vara med och de leker med barbiedockor. Efter att ha hittat en låda med tygbitar i, byter

de lek och klär sig i stora kjolar och dansar prinsessdans. Kentas min byts till leende när han får vara med i leken. De andra pojkarna som inte orkar spela fotboll utan Kenta kommer in och hittar Kenta som har en prinsesskjol på sig. Till Kentas förvåning vill pojkarna också klä sig i fina kjolar och dansa. Efter att ha dansat går alla, även flickorna, ut och spelar fotboll.

4.3.2. Kenta och motivet genus

Bokens tema är genus och jag anser att boken kan definieras som problemorienterad eftersom temat eller problemet genus är så uppenbart och enligt min mening också pedagogiskt. Även om boken handlar om de olika förväntningarna för pojkar och flickor, och följer en pojke som vill leka med barbie dockor, är det kvinnliga och det manliga tydligt representerade i boken och nästan alla personer i boken följer de rådande genusnormerna. Kentas pappa är en stor och maskulin man som tycker att Kenta ska spela fotboll. Flickor och pojkar leker i avskilda grupper. Pojkarna på daghemmet har blåa eller svarta kläder och kort hår medan flickorna har färgglada kläder med blommor på och de har långt hår. Pojkarna spelar fotboll, leker krig och gör sönder saker, alltså är deras lekar aktiva, aggressiva, våldsamma och tävlande. Flickorna leker med barbie dockor som simmar och föder barn. Det är dockorna som utför aktiviteterna inte flickorna själva som är passiva i leken. Flickorna klär sig i fina kjolar och vill vara vackra.

Bild 5. I bilden har flickorna det trevligt men Kenta ser osäker och blyg ut. Lindenbaum har fångat känslan av utanförskap i bilden.

Kenta utmanar den traditionella bilden av pojkar som författaren också beskriver i boken. Istället för att bara visa maskulina karaktärsdrag är Kenta också emotionell och sårbar när han är rädd för

de andra pojkarnas reaktioner på hans lekar med flickor. Kenta vill vara vacker när han klär sig i en kjol. Fast Kenta har feminina karaktärsdrag är könsrollerna inte omvända utan visar snarare att en pojke kan leka med barbiedockor *och* spela fotboll. Pojkarna hittade en ny och trevlig lek när de prövade på kjolar.

Nikolajeva (2004:30) skriver om *samtidigt tilltal*, och menar att barnböckerna ofta, inte minst på grund av vuxna författare, vänder sig både till barn och vuxna. Jag anser att *Kenta med barbisarna* har mycket att säga till den vuxne och uppmanar läsaren att tänka på uppdelningen av barnets värld. Genusskillnaderna är absolut inte frånvarande i vuxenvärlden heller.

På uppslag 6 är det pappan som frågar om Kenta inte ska ha fotbollen med sig till daghemmet. Pappa, säkert omedvetet, för vidare kulturens normer med fotbollen i handen. Kenta ser generad ut när han går förbi pappan med barbiedockan i väskan; han vet redan som femåring att det är lite konstigt eller fel att han vill leka med en barbiedocka istället för en fotboll.

Vad gäller bilderböcker anser jag att termen *samtidigt tilltal* är mycket relevant eftersom bilderböcker ofta läses tillsammans med vuxna och därför består läsekretsen av både barn och vuxna. Om ett barn kan läsa självt, behöver hon/han inte läsa böcker tillsammans med någon annan som kan läsa. Vuxna utgör således en stor läsekrets av bilderböcker och därför är det naturligt att författaren också vill säga någonting till de vuxna.

Även om Kenta får vara som han är i boken presenteras hans lust att leka feminina lekar som avvikande och Kenta känner osäkerhet och blygsel inför sin vilja att leka med barbiedockor. Flickorna vill inte heller först leka med Kenta och således uppträder alla inledningsvis enligt genusnormerna. Efter att pojkarna har dansat med kjolarna på går alla ut och spelar fotboll. Boken slutar med att genusordningen har återkommit och det maskulina tillståndet råder. Lindenbaum har säkert velat understryka genusskillnaderna så att budskapet i boken blir tydligt men jag undrar om inte barn som läser boken får en känsla av att det var konstigt att Kenta ville leka med barbiedockor och att det var ett undantag att en pojke gjorde det. När alla barn till slut spelar fotboll kan man tänka sig att Kenta bara var trött på fotboll, vilket han uttrycker i början av boken, och att han ville pröva på någonting annat. Efter att ha provat flicklekar återvände Kenta glatt till det maskulina beteendet igen.

4.3.3. Bilderna i Kenta och barbisarna

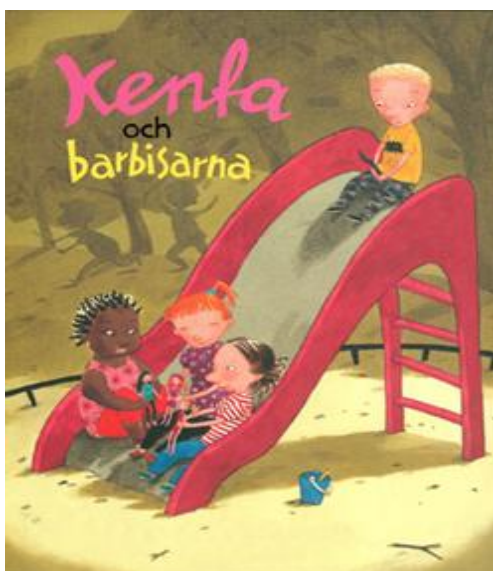

Bild 6. Omslaget av Kenta och barbisarna

I omslagsbilden på boken springer pojkarna i bakgrunden och flickorna sitter med barbiedockorna i förgrunden. Kenta sitter i förgrunden men utanför flickgruppen och han tittar på flickornas lek. Omslagsbilden sammanfattar bokens tema. Pojkarna springer aktivt och flickorna leker passivt med barbiedockor. Det finns till och med ett staket mellan pojk- och flickgrupperna som om de borde hållas isär. Kenta som förväntas leka med de andra pojkarna sitter ensam på flickornas sida. Om en pojke har feminina intressen hamnar han utanför både flick- och pojkgrupper och känner sig ensam.

I början av boken leker Kenta med de andra pojkarna men i bilderna är hans blick vänt mot flickgruppen som leker med barbiedockor. Texten avslöjar inte Kentas egentliga känslor men bilderna visar att han undrar över någonting, Kenta ler inte när han leker med pojkarna och barbieleken intresserar honom mer än det han själv gör. I den här boken ser man konkret hur texten och bilder i bilderböcker samspelar med varandra. Det står inte i texten att Kenta vill leka med barbiedockan men bilderna visar det så klart att man inte kan missa det. Utan bilder skulle berättelsen vara annorlunda och troligen helt obegriplig. Bilderna också förstärker texten och känslorna som den väcker.

5. Diskussion

Om man betraktar analysen de traditionella barnboksmotiven i minnet kan överlevnad ses som Gittanböckernas generella tema. Även om böckerna inte handlar om livshotande händelser är Gittans trygghet, självkänsla och lycka hotade och böckerna handlar om att återskapa den inre balansen och överleva de skrämmande händelserna en drabbas av.

Temat i *Kenta och barbisarna* är sökande efter identitet som inte är lätt om man känner sig annorlunda. På ett mer konkret plan är motiven i de granskade böckerna negativa känslor hos barn och genus som inte är vanliga ämnen i barnböcker. Istället för att bara skapa handlingsorienterade berättelser som bilderböckerna brukar vara på grund av sin visuella uttrycksstyrka använder Lindenbaum visualitet när hon skildrar barns upplevelser. Böckerna har en stark personlig dimension som fungerar som basis till livliga handlingar som i Gittanböckerna sker i Gittans inre landskap. Att bilderboken har under 2000-talet blivit mer psykologisk och kommit närmare barnets tankegångar ser man i Lindenbaums böcker. Lindenbaum uppskattar inte någon uppfostrande syfte i barnböcker och när man pratar om uppfostran är det de vuxna som bestämmer vad som är bra och rätt alltså hur barn ska uppfostras, men Lindenbaum har gett barnen en röst.

Gittanböckerna erbjuder mångsidiga manliga och kvinnliga karaktärer från flickaktiga Gittan till den olydiga pojkflickan Hjördis och Gittans omsorgsfylla pappa som alla har egenskaper av både manliga och kvinnliga beteendeschemat. I *Kenta och barbisarna* vars syfte var att ge röst till en pojke som inte följer det manliga beteendemönstret har karaktärerna inte frihet att vara vad de är utan genus görs tydligt i valet av lekar och kläder. Genom att betona genuskillnader har Lindenbaum troligen velat understryka budskapet av boken som leder till att de två Gittanböckerna som jag analyserade var mer genusneutrala än *Kenta och barbisarna*. Att barbieleken presenterades som ett problem fick mig att känna att boken vänjer sig till de vuxna. Ska avvikelser från normen ses som ett problem? Från ett vuxenperspektiv kan Kentas lust att leka flicklekar kännas som ett problem men är inte barn mer vidsynta än så?

Relationen mellan text och bild var annorlunda i Gittanböckerna och *Kenta och barbisarna*. I *Gittan och gråvargarna* och *Gittan gömmer bort sig* konkretiserades Gittans lekar i sitt inre landskap i bilder medan bilderna i *Kenta och barbisarna* stannar i verkligheten och texten för händelserna framför och bilderna konkretiserar karaktärernas känslor som verkligheten väcker.

I fortsättningen skulle man kunna ha böcker av flera författare så att man får en omfattande och

mångsidig bild av granskade ämnen. Flera författare och böcker skulle möjliggöra användningen av kvantitativa metoder. Kvantitativ data skulle kunna ge analysen en ny utgångspunkt. Vad det gäller genus är det inte möjligt att granska ämnet bara kvantitativt. Som sagt är det inte antalet manliga eller kvinnliga karaktärer som är relevant utan beteendet som avslöjar ens genustillhörighet.

Det som intresserar mig i bilderböcker är vad de berättar om världen till barn, som är bilderböckers huvudsakliga publik men som vuxen läser och upplever jag säkert inte bilderböcker på samma sätt som barn. Analys som metod är inte objektiv och upprepning av undersökningen skulle ge i någon grad varierande resultat. Informationsförmedlingen i vår kultur baserar sig på texter och man automatiskt betraktar text som huvudsakliga informationskälla men jag har medvetet försökt koncentrera mig på bilder också. Som en människa som läser böcker, tycker jag att det ska finnas någon mening i allt som skrivs, att det ska finnas något djupare budskap under berättandets yta, och det kan leda till att man ser betydelser också där det inte finns. Man kan läsa Gittanböcker och tänka att de magiska djuren inte är några fantasifigurer utan finns på riktigt och det är möjligt att barn bara ser den dimensionen. Analyserande sätt att läsa är karakteristiskt för vuxna läsare och det gör barns sätt att läsa är oåtkomligt.

Barnlitteratur är full av intressanta forskningsobjekt men om man är intresserad av mimetiska teorier som undersöker relationen mellan texten och verkligheten skulle jämförelser mellan olika tidsperioder skulle också kunna vara en intressant utgångspunkt. Kvinnornas ställning i samhället samt barnböcker har förändrats mycket under till exempel senaste hundra åren. I min avhandling har jag koncentrerat mig på en svensk författare men granskning av barnböcker i olika länder skulle också kunna vara ett intressant sätt att betrakta kultur i olika länder. Beskrivningar av till exempel döden varierar säkert inom olika kulturer.

Det är viktigt att analysera kvinnors och mäns ställning i samhället, litteratur och barnböcker eftersom värderingarna som man har ofta är omedvetna och man måste bli medveten om värderingarna innan man kan kritisera och ifrågasätta dem.

Litteratur

Boglund, Ann & Nordenstam, Anna. 2010. Från fabler till manga. Prepress Team Media Sweden AB, Falkenberg

Charpentier, Sari. 2001. Sukupuoliusko. Valta, sukupuoli ja pyhä avioliitto lesbo- ja homoliittokeskustelussa. Nykykulttuurin tutkimuskeskus, Jyväskylä

Huss. 2007. Pija Lindenbaum: ”Kenta och barbisarna” i Dagens nyheter
<http://www.dn.se/dnbok/bokrecensioner/pija-lindenbaum-kenta-och-barbisarna> (hämtad 25.4.2012)

Kåreland, Lena. 2005. Modig och stark. eller ligga lågt: Skönlitteratur och genus i skola och förskola. Natur & Kultur, Stockholm

Lindenbaum, Pija. 2011. Gittan gömmer bort sig. Rabén & Sjögren Bokförlag, Stockholm

Lindenbaum, Pija. 2000. Gittan och gråvargarna. Rabén & Sjögren Bokförlag, Stockholm

Lindenbaum, Pija. 2007. Kenta och barbisarna. Rabén & Sjögren Bokförlag, Stockholm

Lindroth. 2011. Pija Lindenbaum –Gittan gömmer bort sig i Göteborgs Post
<http://www.gp.se/kulturnoje/litteratur/1.740673-pija-lindenbaum-gittan-gommer-bort-sej> (hämtad 24.4.2012)

Mallan, Kerry .2009. Gender dilemmas in children's fiction. Palgrave Macmillan, Houndmills Basingstoke

Nikolajeva, Maria. 2004. Barnbokens Byggklossar. Studentlitteratur, Lund

Rhedin, Ulla. 1992. Bilderboken- på väg mot en teori. Alfabeta bokförlag AB, Stockholm

SOU 2004 = Jämställd förskola- om betydelsen av jämställdhet och genus i förskolans pedagogiska arbete. Statens offentliga utredningar.

http://www.google.fi/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=0CDQQFjAB&url=http%3A%2F%2Fwww.regeringen.se%2Fcontent%2F1%2Fc6%2F03%2F47%2F60%2F194bfa79.pdf&ei=0eGHT67CLOmR4ASim8HnBA&usg=AFQjCNHIJ8-8E_jExCxVWARJNBpEIYAxOw&sig2=HtbdtLDHCNRQs6mIYyz6CQ

SVT play. 2011. Gomorron Sverige.

http://svtplay.se/v/2319074/gomorron_sverige/barnboksforfattaren_pija_lindenbaum (hämtad: 12.1.2012)

Utter. Aftonbladet (15.1.2011)

Österlund Mia. 2008. Kavatt men känslösam. Den komplexa bilderboks-flickan i Pija Lindenbaums Gittan-trilogi. Andersson & Druker (red.): Barnlitteraturanalyser. Studentlitteratur, 97-112